

Treball Final de Grau en Antropologia Social i Cultural
Universitat de Barcelona

HABITAR L'HABITATGE

L'apropiació de l'habitatge per part dels seus residents a la regió metropolitana de Barcelona. El cas de la promoció d'habitatge protegit de propietat de Can Pi (Sant Cugat del Vallès)

Gerard Nello Tubau
gerard.nello@gmail.com

Tutoritzat per Irene Sabaté Muriel
Universitat de Barcelona
Juny, 2015

La casa és una maquina per habitar en el seu interior

Le Corbusier (1887-1965)

Una llar no és solament un espai, és també una estructura en el temps; la gent que habita en aquest temps i espai fa que la llar tingui una dimensió estètica i moral

Mary Douglas, *The Idea of a Home: A kind of space* (1991)

ABSTRACT

El treball estudia les estratègies d'apropiació de l'habitatge per part dels residents en una promoció d'habitatges protegits en una localitat de la regió metropolitana de Barcelona, particularment afectada pels elevats preus immobiliaris dels darrers anys. A través d'un treball etnogràfic basat en entrevistes amb els residents i l'observació directa, l'estudi identifica quatre estratègies principals d'apropiació: la modificació física de l'habitatge, l'adaptació de la vida quotidiana a les condicions de l'habitatge, la relació amb l'entorn i la transformació del règim de propietat. Un breu marc conceptual i una descripció general de les condicions del mercat de l'habitatge a l'àmbit d'estudi completen el treball.

PARAULES CLAU

Estratègies d'apropiació de l'habitatge, habitatge protegit, Sant Cugat del Vallès, Regió Metropolitana de Barcelona.

Agraïments

Aquest treball no hauria estat possible sense la col·laboració incondicional de la Imma Llotge i els seus veïns, i sense l'ajuda de la meva tutora Irene Sabaté. Dedico aquest estudi a Companyia Ignífuga i al seu projecte *A House is not a Home* que s'estrenarà el setembre a la Fira de Tàrrrega.

ÍNDEX

1. Introducció (p. 4)

- 1.1 Objectius
- 1.2 Àmbit d'estudi
- 1.3 Preguntes de recerca
- 1.4 Hipòtesis de partida
- 1.5 Metodologia de la investigació
- 1.6 Estructura del treball

2. Marc conceptual (p. 7)

- 2.1 *A house is not a home*: la tasca d'habitar l'habitatge
- 2.2 Què és un habitatge digne?
- 2.3 L'adaptabilitat de l'habitatge

3. Habitatge i habitatge protegit a la regió metropolitana de Barcelona (p. 11)

4. Estudi etnogràfic de la Promoció d'habitatge protegit de Can Pi (p. 13)

- 4.1 L'àmbit d'estudi: Can Pi, una promoció d'habitatge protegit en un municipi caracteritzat pels elevats preus immobiliaris
- 4.2 Les motivacions a l'hora de sol·licitar un habitatge de protecció: facilitats econòmiques, accés a la propietat i emancipació
- 4.3 Les aspiracions i necessitats residencials i la seva satisfacció: confort, materials i estereotips
- 4.4 El procés d'adjudicació i els usos irregulars: els dubtes sobre l'acompliment de les regles del joc

5. Estratègies d'apropiació de l'habitatge: intervenció física, adaptació de la vida quotidiana, relació amb l'entorn, i alliberament del règim de protecció (p. 18)

- 5.1 Les estratègies per tal de "fer-se seu" l'habitatge: decoració i obres
- 5.2 L'adaptació de la vida quotidiana a les condicions de l'habitatge: estabilitat, vinculació i canvi
- 5.3 La percepció i l'adaptació a l'entorn: dificultats inicials i millora urbanística, ascens i difuminació del sentiment comunitari
- 5.4 La importància del règim de tinença i la condició d'habitatge protegit: conviccions generals i estratègies personals

6. Conclusions (p. 24)

7. Referències bibliogràfiques (p. 27)

8. Annex (p. 28)

1. Introducció

L'habitatge ha esdevingut un dels temes crucials en les societats contemporànies, en les qual disposar d'un lloc per viure ha estat sempre una necessitat bàsica que cada individu o grup domèstic ha tractat de satisfer en funció dels seus desitjos i les seves possibilitats econòmiques. Per això, l'accés i el gaudi de l'habitatge és condicionat per les desigualtats socials, i les característiques de l'habitatge (la seva localització, qualitat, superfície i paraments) constitueixen una expressió de la posició que els seus residents ocupen en la societat. No fou fins avançat el segle XX quan, en les societats europees, l'accés a l'habitatge va passar a ser considerat, cada vegada més sovint, no només com una necessitat, sinó també un dret. Un dret que hauria de ser accessible a tots els ciutadans, com ho són l'educació, la salut o la protecció de la vellesa.

La concepció de l'habitatge com un dret és en bona mesura resultat de les lluites i les reivindicacions del grups socials subalterns al llarg dels segles XIX i XX, a les que ja es referí Friedrich Engels a *La qüestió de l'habitatge* (1872). Com és sabut aquestes lluites van acabar comportant, després de la Segona Guerra Mundial, un conjunt de pactes i equilibris a través dels quals les classes treballadores d'Europa Occidental vingueren a acceptar les relacions de producció i de propietat capitalista a canvi de la garantia de la millora de les condicions materials i d'un conjunt de drets bàsics. Entre aquests s'inclogué el dret a l'habitatge digne, que, en diverses formes, es troba recollit en la major part de les constitucions dels Estats europeus occidentals. D'aquí sorgí l'extensió de les polítiques en matèria d'habitatge assequible, que comptaven ja amb antecedents notables en l'Europa d'entreguerres (Hall, 2001). Aquestes han tingut diverses concrecions en cada país: creació de parcs d'habitatge públic, promoció de l'habitatge social, beneficis fiscals per a l'accés a l'habitatge, prestacions específiques per a cobrir despeses d'habitació, etc.

Des de la perspectiva antropològica, la qüestió de l'accés i l'ús de l'habitatge protegit per part dels seus residents resulta de gran interès. En particular, permet mostrar el contrast entre les aspiracions prèvies i les necessitats reals en matèria d'habitatge per part dels grups socials que poden optar a aquest tipus de residència. Permet també analitzar quines són les estratègies que els individus i les famílies adopten per tal de "fer-se seu" l'habitatge, és a dir, per tal de adaptar-lo i transformar-lo d'acord amb els seus desitjos, valors i expectatives i necessitats. La capacitat de tria de l'habitatge per part dels ciutadans està en tots els casos socialment limitada per la seva capacitat adquisitiva i altres tipus de capital (Bourdieu, 2000). Però en el cas de l'habitatge protegit –assignat sovint a través de mecanismes

de sorteig- la capacitat d'escollir les característiques de l'habitatge són, en principi, encara més reduïdes que en l'habitatge lliure, la qual cosa el fa especialment adequat per a l'estudi de les estratègies d'apropiació.

L'**objectiu** del nostre estudi és precisament analitzar les estratègies d'apropiació de l'habitatge per part dels residents d'habitatge protegit de propietat, en l'àmbit de la regió metropolitana de Barcelona. Per fer-ho, el nostre estudi s'ha centrat en un cas concret: la promoció d'habitatge protegit de Can Pi¹ a Sant Cugat del Vallès. Òbviament, l'estudi d'un cas concret no permet copsar la diversitat i la complexitat de la problemàtica estudiada, però tractarem de mostrar com, per les seves característiques, les experiències dels residents en aquestes promocions resulten significatives i permeten plantejar qüestions de caràcter i abast més general.

L'**àmbit d'estudi** de la recerca, com s'ha dit, es centra en el municipi de Sant Cugat del Vallès, a la regió metropolitana de Barcelona i en una tipologia específica d'habitatge: l'habitatge protegit de propietat. Això és així per diverses raons:

a) L'*àmbit metropolità* és aquell on la problemàtica de l'accés a l'habitatge per parts importants de la població es planteja de forma més aguda, ja que els preus hi són més elevats, per mitjana, que a la resta de Catalunya.

b) El municipi de *Sant Cugat del Vallès* és una de les localitats metropolitanes de renda més alta, on els preus del sòl i l'habitatge resulten més elevats. Per això, les persones i les famílies de renda mitjana i baixa tenen gran dificultat per trobar-hi lloc de residència. Així, la problemàtica de l'accés a l'habitatge en aquesta localitat pren un caràcter particular que fa especialment interessant el seu estudi

c) S'ha escollit una *promoció d'habitatge protegit* creada l'any 1989 en aquest municipi. La tria permet de concretar l'estudi a la problemàtica en una *tipologia d'habitatge* concret, tot limitant així la complexitat dels factors a tenir en compte.

d) Finalment, el fet que en les promocions d'habitatge protegit *de producció unitària la capacitat de tria per part dels residents resulti especialment limitada* fa que, a l'hora d'anar-hi a habitar, tots els seus residents es confrontin a les mateixes condicions físiques que després cadascú adaptarà segons les seves necessitats, preferències i possibilitats.

Les **preguntes de recerca** que ens proposem de respondre són les següents:

a) Quins eren els motius que van portar als residents actuals a Can Pi a *sol·licitar* un habitatge de protecció? Es van correspondre les expectatives prèvies amb la *realitat de l'habitatge* obtingut?

¹ Els noms de la promoció de Can Pi i de la constructora ProCugat són ficticis.

b) Quines *estratègies* han adoptat per tal de 'fer-se seu' l'habitatge on viuen?

B1) De quina manera han *alterat la realitat física* de l'immoble obtingut (distribució de les habitacions, equipaments, decoració, etc.)?

B2) De quina forma han *adaptat la seva vida quotidiana* a aquest entorn físic (ús de les habitacions, espais particulars i espais compartits, distribució de les tasques de cura de la llar, etc.)?

B3) *L'alliberament del règim de protecció* es pot considerar com una estratègia més d'apropiació?

B4) Quina ha estat *l'adaptació dels residents al veïnat i l'entorn del barri* i de quina forma aquests factors han condicionat la seva percepció de l'habitatge i la seva pròpia?

Per tal de respondre aquestes preguntes de recerca, adoptarem les següents **hipòtesis** de partida:

a) *La distància entre les aspiracions i les necessitats dels residents i la realitat de l'habitatge fa que aquests hagin d'adoptar diverses estratègies a l'hora de fer-se'l seu com a espai de vida.*

b) *Aquestes estratègies comporten tant l'alteració de la realitat física de l'immoble com l'adaptació de la vida quotidiana a les condicions d'aquests processos d'identificació amb l'entorn.*

La **metodologia d'investigació** ha estat basada en el treball de camp en una promoció d'habitatge protegit, on s'han realitzat un conjunt d'entrevistes en profunditat en les mateixes residències objecte d'estudi. Aquest treball de camp ha estat acompanyat per l'exploració bibliogràfica per a l'elaboració del marc conceptual, la descripció de la problemàtica de l'habitatge i la recerca de dades sobre la localitat estudiada. La metodologia seguida en el treball de camp s'exposa en detall a l'inici de l'apartat 4 d'aquest estudi.

El treball consta de la present introducció, quatre capítols i unes conclusions. En primer lloc presentarem el marc conceptual que ens permetrà emmarcar les preguntes de recerca i les hipòtesis del treball en diàleg amb una sèrie d'autors de referència. En segon lloc, farem una breu descripció sobre el context del mercat de l'habitatge a la Regió Metropolitana de Barcelona i concretament sobre els aspectes relatius a les polítiques públiques d'habitatge en la darrera dècada. En les parts tercera i quarta, que constitueixen el nucli de l'estudi, exposarem el nostre treball de camp a la promoció de Can Pi a Sant Cugat del Vallès i tractarem de contrastar les

preguntes de recerca amb el material etnogràfic obtingut. Finalment, a les conclusions discutirem les hipòtesis inicialment plantejades i proposarem línies de recerca futures.

2. Marc conceptual

La magnitud del tema de l'habitatge planteja un gran nombre de qüestions de caràcter conceptual que resulta impossible d'abordar en la seva integritat en un treball com el present. Per això, ens cenyirem en aquest capítol a explorar, des d'una perspectiva teòrica, tres temes que resulten d'interès essencial per a la nostra recerca: la distinció entre habitatge i llar, la definició d'allò que s'entén per habitatge adequat i el paper del projecte arquitectònic i urbà en l'apropiació de l'habitatge per part d'aquells que hi viuen.

2.1. *A house is not a home*: la tasca d'habitar l'habitatge

Les preguntes que ens van portar a elegir el tema d'aquest treball van sorgir d'una reflexió entorn a la definició de l'habitatge i a la dimensió simbòlica de la llar. Teníem la hipòtesi de que una llar presenta dos components: per un costat un espai físic que és l'habitatge, i per l'altre els individus que hi viuen i que l'habiten. Ens preguntàvem si l'habitatge és el contingut, i les persones que hi viuen són el continent. En català potser no es tant evident la diferència, però en anglès existeix la frase feta *A house is not a home* per referir-se a que una casa sense habitar o desposseïda de vida humana no es pot considerar una llar.

També va ser inspiradora en la nostra recerca la lectura d'un sociòleg francès J. E. Havel que analitzava el problema de l'habitatge a França en un llibre, ja antic, de l'any 1957 titulat *Habitat y vivienda*. Aquest autor reflexiona sobre la diferència entre, per una banda, "l'habitació", el lloc on s'habita, el domicili, la residència, l'habitatge, la casa; i el concepte "habitar" equivalent a l'acció de residir. Sobre aquest aspecte Havel diu:

"Una casa pot servir d'habitatge, però no és necessàriament un habitatge. Per tal que existeixi "habitatge", caldria la instal·lació efectiva de l'home, l'ocupació del lloc²" (Havel, 1957:11)

L'autor s'està referint a l'ocupació de l'habitatge a partir de "l'acció d'habitar" i al seu caràcter transformador, perllongat en el temps:

"L'habitatge és un bé que es construeix i es consumeix lentament. Es necessiten 20 mesos per construir una casa, però s'hi poden albergar quatre o cinc generacions" (Havel, 1957:24).

² S'ha optat per traduir totes les cites al català. Totes les traduccions són nostres.

Per parlar de l'apropiació de l'habitatge, Daniel Miller utilitza el terme "consum d'habitatge". En la seva conceptualització antropològica del consum (Miller, 1987), aquest autor estudia com el subjecte es construeix a partir de l'apropiació successiva dels objectes, és a dir, considera que el consum és una forma de construir i d'expressar identitats. Segons aquest autor l'habitatge és un bon exemple de la relació entre la societat i els artefactes que consumeix. En el seu estudi *Appropriating the state on the council estate* (Miller 1988), s'atura en particular en la construcció social de la llar per part dels residents en habitatge social de lloguer. Així, Miller analitza els inquilins d'habitatge social en una zona deprimida del nord de Londres. Els habitants es troben un immoble prefabricat i buit (com un pintor davant d'una tela blanca), un habitatge que ha estat creat i distribuït per l'administració, i que, segons l'autor, no es correspon a les seves preferències o aspiracions socials. Miller diu que els nous inquilins seguiran la següent estratègia:

"Per tal de desenvolupar una concepció d'ells mateixos com a casa o barri, ho faran a través de l'apropiació física de l'espai a partir del consum, tot i que segons quin sigui seu estatus econòmic i social podran realitzar millor o pitjor aquesta tasca" (Miller, 1988: 354)

En aquest sentit el consum no és tractat com un acte passiu sinó com un procés creatiu. A partir del consum de l'habitatge (la tasca d'habitar), els nous inquilins convertiran en familiar un ambient inicialment alienat. La lectura de Miller ens va servir de model per poder plantejar el nostre treball de camp. L'autor analitza de quina manera els diversos habitants del bloc d'habitatge social han alterat la realitat física de la cuina. Miller estableix una sèrie de patrons d'apropiació de l'habitatge en relació amb el gènere, l'ètnia i altres factors econòmics i socials.

El concepte "apropiar-se de l'habitatge" va ser clau per poder elaborar el marc conceptual, entorn a la relació de l'habitant amb l'habitatge i les funcions de la llar, i ens va fer optar pel camp de l'habitatge protegit, ja que aquest, en ser provist per l'Estat, pot ser un *ambient habitacional creat artificialment que contribueix a la alienació de certs sectors socials* (Miller, 1988:354).

Tot i que la realitat on vam plantejar el nostre estudi, el context d'un bloc d'habitatge protegit a Sant Cugat del Vallès, s'allunya considerablement de la realitat estudiada per Miller, considerem que també s'hi poden observar *les estratègies que utilitzen els habitants d'una llar proporcionada per l'administració per tal de fer-la habitable, d'adequar-la a les seves necessitats i aspiracions /preferències /valors /gustos*.

2.2 Què és un habitatge adequat?

La segona qüestió conceptual a abordar és identificar les característiques i les condicions que fan, als ulls del seus usuaris i del conjunt de la societat, que un edifici residencial permeti unes condicions de vida "dignes".

En el Pacte Internacional pels Drets Econòmics, Socials i Culturals (PIDESC), la ONU proclama que un habitatge adequat ha de representar més que quatre parets i un sostre. Estableix una sèrie de requisits bàsics que ha de tenir tot habitatge: la seguretat de la tinença contra el desallotjament forçat; la disponibilitat de serveis, instal·lacions i infraestructures; el seu cost no ha de posar en perill o dificultar l'accés a altres drets humans; l'habitatge ha de garantir una habitabilitat que proporcioni seguretat física i un espai suficient als seus habitants; la seva ubicació ha d'oferir accés a oportunitats de feina, serveis de salut, escoles, i altres serveis i instal·lacions; ha d'estar lluny de zones contaminades i perilloses; i ha de contemplar l'adequació cultural (UN Habitat, 2010).

Ara bé, allò que en un moment pot semblar un habitatge adequat anys més tard, per a un altre grup domèstic o en un altre context social pot ser considerat inhabitable. De la mateixa manera, la noció d'habitatge digne també varia segons les expectatives dels diversos grups socials dins la mateixa societat. J. V. Havel, ja citat, fa una crítica a la pèssima qualitat de l'habitatge obrer a la França dels anys 50 i reclama la necessitat de promocionar habitatge públic de qualitat. En la part introductòria del llibre es pregunta *"per què la nostra civilització no té les habitacions i els habitatges que corresponen, en qualitat i quantitat, al seu grau de desenvolupament?"*. A continuació pregunta *què és un habitatge digne?, una cabana pot ser un habitatge malgrat i que no sigui un "habitatge adequat"* (Havel, 1957:8). L'autor conclou que aquesta valoració solament la poden compartir els individus que pertanyen a un mateix grup sociològic.

En un context històric i geogràfic més proper, la Constitució Espanyola de 1978 proclama en el seu article 47 *"todos los españoles tienen derecho a disfrutar de una vivienda digna y adecuada"*. Però, de nou, la definició d'allò que es pot considerar adequat pot estar sotmès a controvèrsia. L'antropòleg Ubaldo Martínez Veiga, per exemple, ha estudiat les condicions de l'habitatge dels immigrants a Espanya. El seu llibre *Pobreza, segregación y exclusión espacial* (1999) descriu múltiples situacions de precarietat en l'habitatge. L'autor comença dient que *"un allotjament pot ser qualsevol tipus de construcció (des d'un plàstic sostingut per quatre pals a un*

gratacel) que proporcioni aixopluc als seus habitants contra les inclemències del temps” (Martínez Veiga, 1999: 32). Però resulta evident que no tots els habitatges proporcionen condicions de vida dignes ni satisfan de manera adequada les aspiracions de la població, per això cadascú tracta d’adaptar les condicions de l’habitatge al què ha pogut accedir. A l’hora de fer-ho, els diferents grups domèstics segueixen estratègies variades d’acord amb les seves possibilitats, expectatives i els seus valors.

2.3. L’adaptabilitat de l’habitatge

Ara bé, la capacitat d’adaptar la realitat física i el contingut simbòlic de l’habitatge a les pròpies expectatives i necessitats depèn, en bona mesura, de la forma com aquest hagi estat projectat i construït. El treball de Richard Sennett sobre l’espai públic conté elements de molt d’interès per a l’estudi del disseny i l’ús de l’habitatge públic en societats com la catalana. Sennett comença explicant la seva aproximació al tema:

“El fet d’haver-me especialitzat, com a estudiós, en la cultura antropològica de l’espai públic m’ha permès realitzar un tipus molt particular d’urbanisme pràctic. He pogut parlar amb arquitectes sobre com s’utilitzen els edificis i els espais, sobre com s’habiten. És a dir, he pogut establir un pont entre allò que és visual i allò que és social. El diàleg consisteix en preguntar de quines maneres i fins a quin punt un projecte d’edifici permet que la gent “faci seus” els edificis, en el sentit de fer-los servir com a vehicles d’expressió social” (Sennett, 2014:16).

Per resoldre aquesta pregunta bàsica, Sennett estableix una distinció essencial entre la concepció de l’urbanisme (i el disseny de l’espai públic i l’habitatge) com a “sistema tancat” o com a “sistema obert”. La primera opció es caracteritzaria per la voluntat d’orde, la rigidesa normativa, la dificultat d’adaptar-se als canvis, la voluntat de control. La segona, en canvi, es caracteritzaria per la possibilitat del desordre creatiu, per la voluntat de revisar-se, per la flexibilitat, per la facilitat d’adaptació. D’acord amb això, Sennett es mostra molt crític amb el disseny basat en sistemes tancats: *“El principi bàsic de la forma tancada és que és una forma massa definida”*, afirma. I afegeix:

“Generalment en la societat humana, una forma massa definida és el resultat d’uns règims de poder que busquen el control permanent, La rigidesa s’equipara amb la seguretat del règim i sovint no és així” (Sennett, 2014:20).

L'exemple més clar de la voluntat d'establir sistemes tancats en urbanisme i arquitectura seria l'obra de Le Corbusier, que va inspirar precisament bona part de la construcció de tot l'habitatge social edificat a Europa a partir de la Segona Guerra Mundial. El tipus de barris i d'habitatge social que es va derivar d'aquests plantejaments, la mateixa noció de l'habitatge com a màquina de viure que citàvem al començament, fou, en molt bona mesura, el prevalent a tot Europa durant moltes dècades i és l'origen de moltes de les actuals dificultats d'adaptació de l'habitatge protegit existent a les necessitats de la població en una societat canviant:

"En el cas concret de l'urbanisme, tancament vol dir projectar el sentit complet i últim d'un edifici o d'un projecte abans que sigui habitat o utilitzat. Així, la puresa estètica de la forma pot augmentar, i també la concreció del resultat, però si el treball de predeterminació es fa amb massa antelació, el que trobem al final és una pèrdua de capacitat adaptativa i de vitalitat mediambiental" (Sennett, 2014: 22).

3. Habitatge i habitatge protegit a la regió metropolitana de barcelona

El mercat de l'habitatge ha tingut a Catalunya unes característiques particulars, tant pel què fa a l'oferta com a la demanda, que han dificultat de manera assenyalada l'accés a l'habitatge de part de la població (Trilla, 2001; Donat, 2010).

Pel què fa a l'*oferta*, el mercat ha estat dominat de manera abassegadora per la propietat, que és el *règim de tinença* predominant, fins al punt que 9 de cada 10 famílies tenen aquesta relació amb l'habitatge en el que resideixen. En segon lloc, pel què fa a l'*ús del parc construït*, una part molt important es destina a d'altres usos que al d'habitatge principal: 1 de cada 3 habitatges és secundari o buit. En tercer lloc, l'*administració pública* ha tingut una presència molt reduïda en la promoció directe d'habitatge social, de tal forma que aquest ha representat tradicionalment una part molt reduïda del parc total. Aquests factors, fan que a l'oferta d'habitatge hagi estat tradicionalment caracteritzada per una alta rigidesa, una tendència al malbaratament i un pes escàs de l'habitatge assequible.

Pel què fa a la *demanda*, el mercat d'habitatge ha hagut de fer front en els darrers anys a notables pressions, tant per raons demogràfiques com financeres. Des del punt de vista demogràfic, els darrers anys del segle XX i els inicis del XXI s'han caracteritzat per l'arribada a l'edat d'emancipació de les *generacions del baby boom* dels anys seixanta i setanta; per la tendència a la *reducció a la grandària mitjana de la llar* (que ha disminuït de 3,1 persones a 2,6 entre 1991 i 2007); i per l'arribada de

la *immigració estrangera* (que ha contribuït de manera decisiva a l'increment de la població catalana de 6,2 a 7,5 milions de persones entre 1996 i 2010) (Donat, 2012). A aquesta demanda s'afegí, en el període de la bombolla immobiliària 1996-2007, una forta pressió de caràcter financer (Burriel, 2008).

La combinació d'aquestes característiques de l'oferta i la demanda han acabat comportant l'increment de l'endeutament de les famílies, el retard de l'edat d'emancipació i l'augment dels riscos de segregació social a les ciutats.

En aquestes condicions del mercat, per tal de garantir el dret constitucional a l'habitatge, hauria estat necessària una forta intervenció de les administracions públiques. Els instruments essencials dels que l'Estat disposa en aquest camp són de tres tipus:

- a) L'assignació de *beneficis fiscals* a aquells que adquireixen habitatge, de manera que aquest els resulta més econòmic.
- b) La promoció d'*habitatge protegit*, és a dir, habitatge construït per part de l'Estat o dels privats que després és posat a venda o a lloguer a preus inferiors als del mercat.
- c) La promoció d'*habitatge públic*, és a dir, habitatge construït per l'Estat que es manté en propietat de les administracions públiques i es posa a lloguer a preus inferiors als del mercat.

A Catalunya i a Espanya, les promocions d'habitatge públic han estat històricament molt més limitades que en d'altres països europeus i mai han arribat a constituir una part important del parc d'habitatge total, com ocorre en d'altres països europeus (Trilla, 2001). Les polítiques d'habitatge a Espanya han tendit, sobretot, a facilitar l'accés a l'habitatge en propietat a través de beneficis fiscals amb els efectes contradictoris que ja s'han esmentat.

En els darrers anys, tanmateix, s'ha fet un esforç per a la promoció d'habitatge protegit, és a dir, aquell que és posat a la venda a preus fixats per l'administració i no pel mercat. Així, d'ençà del retorn de la democràcia, nombrosos ajuntaments han creat empreses municipals per a la promoció d'aquest tipus d'habitatge. Com veurem, aquest és el cas de Sant Cugat del Vallès, on centrem el nostre treball de camp. -

El preu al qual l'habitatge protegit es posa al mercat és fixat per la pròpia administració i per accedir-hi cal reunir unes condicions especials, que varien segons el tipus de promoció. Poden obeir a criteris de renda (per exemple, no ingressar més que 3.5 vegades el salari mínim interprofessional), de necessitats socials (persones en

situació de dependència, llars monoparentals), d'edat (persones joves o grans), de residència (antiguitat d'empadronament en el municipi), o d'altres. Una vegada s'adquireix, l'habitatge no es pot vendre lliurement, ja que això suposaria un enriquiment immediat del propietari a costa de la comunitat. Cal esperar a un període que és normalment de 30 anys.

Tanmateix, tot i que en alguns municipis les polítiques d'habitatge protegit han tingut efectes notables i que a partir de l'any 2002 la llei ha volgut estendre la seva presència a bona part dels sectors de nova construcció, el seu impacte general ha estat tradicionalment limitat, de tal manera que el nombre d'unitats d'habitatge protegit produït cada any a Catalunya poques vegades ha superat el 5% del total en les darreres dècades.

4. Estudi etnogràfic de la promoció d'habitatge protegit de Can Pi (Sant Cugat del Vallès)

Passem tot seguit a l'estudi del cas concret que utilitzarem per tal de contrastar i debatre les nostres hipòtesis i preguntes de recerca: la promoció d'habitatge protegit de Can Pi, a Sant Cugat del Vallès.

4.1. L'àmbit d'estudi: Can Pi, una promoció d'habitatge protegit en un municipi caracteritzat pels elevats preus immobiliaris

Aquesta promoció d'habitatge va ser una de les primeres que va executar l'empresa de construcció municipal ProCugat. L'adjudicació del projecte va començar l'any 1989 i els pisos es van estrenar el 1991. Aquesta promoció d'habitatge protegit de compra estava destinada a la gent jove de Sant Cugat (gent menor de 35 anys, que pogués acreditar que havien residit com a mínim 10 anys al municipi). Les dues altres clàusules per participar al concurs públic eren, per un costat, disposar d'uns ingressos suficients per afrontar els costos dels pagaments de l'habitatge, i per altra banda, era obligat que l'habitatge es convertís en el domicili principal i permanent. L'Ajuntament de Sant Cugat va difondre la publicitat en la premsa local i en els taulells d'anuncis municipals.

La promoció va acomplir la seva funció principal: va permetre a gent jove del poble l'accés a un habitatge de propietat. La majoria de persones que he entrevistat em van dir que si no hagués estat perquè els va tocar el pis de protecció amb un preu més econòmic, difícilment haurien pogut comprar un pis a Sant Cugat, on, en aquell

moment, els preus eren un 76% més alts que la mitjana catalana. Tal i com vam averiguar en les entrevistes el preu dels pisos de la promoció fou d'uns cinc milions de pessetes, que s'abonaven al llarg de deu anys amb pagaments trimestrals. No es requeria el pagament d'una entrada i es podien desgravar impostos durant els primers anys. Com que la superfície mitjana dels pisos era de 80 m², això implica que el preu per m² dels habitatges de la promoció de Can Pi era proper a les 62.000 pessetes. Tenint en compte que, segons les dades estadístiques que hem pogut trobar relatives al preu de l'habitatge a Catalunya l'any 1991 (Jover, 1992), els preus mitjans de l'habitatge nou a Sant Cugat eren, en aquell moment de 211.614 pessetes el m², això implica que el preu d'aquests pisos de protecció eren fins 3,5 vegades més barats que els pisos de venda al mercat lliure.

Per tal d'aproximar-nos a la qüestió de l'apropiació dels habitatges per part dels residents en aquesta promoció, hem realitzat un treball de camp basat en entrevistes en profunditat. Les persones entrevistades són sis, dues dones i quatre homes. Totes tenen entre 50 i 60 anys. Cinc d'elles han residit a l'edifici des del principi, per tant són els propietaris originals, el sisè és un veí que li va comprar el pis al seu germà. Les converses, basades en un únic guió, estructurat i obert, es realitzaren en els mateixos domicilis dels entrevistats i tingueren una durada aproximada d'una hora. Totes elles foren enregistrades digitalment amb permís dels entrevistats. Els noms amb els que se'ls identifica en les pàgines següents són, en tots els casos, figurats³.

4.2. Les motivacions a l'hora de sol·licitar un habitatge de protecció: facilitats econòmiques, accés a la propietat i emancipació

En iniciar el nostre treball etnogràfic, preguntàvem en primer lloc pels motius que havien portat les persones entrevistades a sol·licitar un habitatge de protecció. Aquests eren principalment dos: per una banda les facilitats econòmiques, i per altre el règim de tinença en el que s'oferien els pisos. Com diu el Josep:

"La protecció oficial ens va donar l'oportunitat de tenir un pis més econòmic dels que estaven a preu de mercat. Ens va permetre adquirir un pis de propietat, sinó haguéssim estat de lloguer".

Els entrevistats coincideixen en considerar que la possibilitat d'adquirir un pis de propietat va ser decisiva a l'hora de presentar-se al concurs. En paraules del Lluís podem comprendre millor perquè va ser important per ell obtenir el pis de protecció:

"En aquells anys havies de tenir un pis, sinó estaves una mica fora. Era una

³ Trobareu més informació sobre els informants a l'annex II.

bona inversió, era casa teva. La meva i dona i jo vam començar a sortir, diners no en teníem. Vam haver de llogar durant 15 anys. Els ingressos que teníem en aquell moment només ens permetien pagar un lloguer, no podíem pagar una entrada per un pis de venda lliure. Després van començar a fer promocions d'habitatge públic. Ens hi vam apuntar”.

L'adquisició d'un pis de propietat representava també l'oportunitat per l'emancipació personal, tal i com diu la Neus, el nou pis li va proporcionar un nou espai de llibertat:

"Vaig sol·licitar el pis per motius personals, tenia ganes d'estar totalment emancipada, de ser independent, de guanyar llibertat. Llavors estava vivint a la casa que era del pare del meu fill, que vivia amb la seva nova parella i amb els seus fills. En certa manera, n'estava tipa de la situació. El fet de que em donessin el pis va fer possible que marxés, perquè sinó m'hauria hagut d'aguantar”.

Les facilitats econòmiques, l'accés a la propietat i la possibilitat d'emancipar-se respecte a situacions residencials anteriors constituïren doncs les motivacions principals de la sol·licitud de l'habitatge.

4.3. Les aspiracions i necessitats residencials i la seva satisfacció: confort, materials i estereotips

Per tal de donar una idea més concreta del tipus d'habitatge que estem parlant, descriurem les condicions arquitectòniques de l'edifici. Consta de 56 habitatges distribuïts en 7 escales. Hi ha pisos de 70m² i de 90m². Els situats en els pisos principals tenen terrassa a la part del darrera. Com que l'edifici té forma d'«u», els pisos situats a l'angle tenen forma de trapezi i per tant les terrasses són més petites que les que estan en els extrems. En un principi aquestes terrasses no estaven previstes i van ser una grata sorpresa que s'emportaren els propietaris quan entraren a l'edifici. Els pisos estan distribuïts de la següent manera: tenen una gran sala al davant que dona a la porta d'entrada; la cuina i els serveis tenen sortida al pati de llums, i les habitacions estan situades al darrera i són petites però gaudeixen de llum tot el dia, ja que estan orientades al Sud. La cuina està ben equipada amb una cuina elèctrica, el lavabo disposa de banyera i també hi ha un quarto amb un safareig. L'edifici també compta amb un pàrquing i uns trasters que es van vendre en el mercat lliure, i que els residents de la finca van poder comprar amb preferència.

La qualitat arquitectònica de l'edifici és notable. L'arquitecta que el va projectar

va guanyar un premi pel disseny innovador i sostenible. Una de les característiques de l'edifici és que el funcionament energètic es tot elèctric, i la calefacció està situada en el terra i el sostre. El consum elèctric de les llars és elevat i per això disposen d'una tarifa nocturna de consum. D'altra banda, altres elements com les finestres de doble vidre contribueixen a l'estalvi energètic. Malgrat tot, alguns dels materials no van donar el millor resultat, com per exemple els terres de rajola que estaven mal col·locats des del principi.

Quan els nous propietaris van accedir als pisos van valorar quins aspectes els satisfien i quin altres no. En general el disseny dels pisos va tenir èxit entre els nous propietaris. Alguns, com la Neus, van trobar que el nou immoble era considerablement millor que el lloc on habitaven anteriorment:

"Jo no tenia les expectatives molt altes, no era massa exigent. Jo venia d'un habitatge que era molt agradable però molt incòmode. Vaig trobar que aquest pis era una meravella i molt còmode. Hi havia calefacció, estaves al poble, tot era nou, res es trencava. L'adaptació va ser molt fàcil i agradable. Des de que tenia el pis, anava venint, sobretot a estudiar. El trobava calentó. A la torre on vivíem tenim estufa de llenya. Ja em va estar bé deixar de ser hippie".

Tot i que la majoria dels entrevistats es van sentir satisfets amb la nova casa, una de les persones va declarar el seu descontentament. Aquesta era l'opinió del Ricard:

"L'habitatge deixava bastant a desitjar. El millor és el menjador, les habitacions són molt petites. Els acabats son bastant cutres, el material és senzill. El terra és molt lleig, com no sabien on posar-lo el van vendre a protecció oficial. Jo no utilitzo la calefacció elèctrica, degut a la mala qualitat dels materials. Tinc tot el sistema de gas. ProCugat, per influència de les elèctriques, va posar aquest sistema. La gent no reclamava res. Com que era un pis més barato la gent creia que no es podia reclamar".

Com dèiem, aquesta ha estat la veu més crítica que hem trobat. Altres persones es van mostrar disgustades per la manca d'un balcó o d'una sortida a l'exterior. De totes maneres, l'habitatge va satisfer les expectatives de la major part dels seus nous propietaris, i deixaren tranquils a les persones com el Lluís, que havien patit per la qualitat de l'immoble abans d'accedir-hi:

"La por de l'habitatge protegit era la qualitat dels edificis. Al principi estàvem preocupats perquè teníem al cap les cases amb aluminosi, les cases barates de Rubí o les del barri Montserrat de Terrassa. Un cop vam entrar a viure al nou

pis ens vam adonar de que estaven molt bé i que els materials de la casa son molt bons”.

Veiem doncs que, en part degut a les condicions residencials anteriors, en part degut als estereotips relatius a la qualitat de l'habitatge protegit, les expectatives inicials sobre la qualitat de l'habitatge (els seus materials, el seu confort) eren més aviat reduïdes. Tanmateix, la majoria dels entrevistats, tot i la presència d'alguna veu crítica, coincideixen en destacar la sorpresa per les bones condicions de l'habitatge rebut. La realitat, doncs, en aquest cas, sembla haver superat les expectatives.

4.4. El procés d'adjudicació i els usos irregulars: els dubtes sobre l'acompliment de les regles del joc

El fet de que Can Pi fos una de les primers promocions d'habitatge protegit a Sant Cugat -juntament amb una al carrer de la Mina, i un altre al barri de Torre Blanca- va comportar que es cometessin, a parer d'alguns dels entrevistats, alguns moviments sospitosos en el procés de selecció. Diversos informants han comentat en les entrevistes, que, paradoxalment, part de la gent que va accedir en aquesta promoció d'habitatge protegit provenia de famílies adinerades del poble. Com diu un dels informants:

"Sempre et queden les sospites de si les coses es fan legals. Vam veure situacions en les que els hi van tocar un pis a gent que eren fills de gent que tenia molts diners, i potser més cases que diners. Van haver-hi dos casos escandalosos, d'allò que dius; no teniu prou amb el que ja teniu, deixeu els demès que estan fotuts tinguin més possibilitats”.

Els comentaris d'algunes altres de les persones entrevistades incideixen en la mateixa direcció. Una d'elles ens explicava, per exemple, que tenia constància de que alguns dels pisos de la promoció havien anat a parar a fills de famílies adinerades. En una entrevista ens va dir:

"Un dia estava en un curset de cuina amb una senyora molt adinerada, i parlàvem de la promoció de Can Pi. Va dir: nosaltres ja n'hem comprat un d'aquests habitatges perquè l'acabarem de pagar de seguida, i després algun dels nostres fills ja se'l quedarà”.

D'altra banda, com hem esmentat abans, la normativa d'aquell moment va permetre alliberar els pisos de protecció al cap de 10 anys del primer pagament. Segons sembla, hi ha gent que va fer un bon negoci amb la venda del pis, duplicaren i

triplicaren el preu inicial que havien pagat per l'immoble. En les promocions que es van fer més endavant hi va haver més control administratiu per part de ProCugat i fins i tot van arribar a retirar pisos a gent que no hi vivia o que els rellogava.

5. Estratègies d'apropiació de l'habitatge: intervenció física, adaptació de la vida quotidiana, relació amb l'entorn, i alliberament del règim de protecció

5.1. Les estratègies per tal de "fer-se seu" l'habitatge: decoració i obres

Com hem explicat en la introducció, la primera de les nostres hipòtesis de partida era que: *la distància entre les expectatives dels residents i la realitat de l'habitatge fa que aquests hagin d'adoptar diverses estratègies a l'hora de fer-se'l seu com a espai de vida*. La segona hipòtesis complementava aquesta primera: *aquestes estratègies afecten tant a l'alteració de la realitat física de l'immoble com a l'adaptació de la vida quotidiana a les condicions d'aquest*. En les entrevistes realitzades vam emfatitzar la qüestió en preguntar sobre les modificacions o alteracions de l'espai físic. Així mateix, l'observació directa dels habitatges als que vam accedir amb motiu de la realització de les entrevistes ens va permetre generar una idea de com s'havia produït aquesta apropiació per part de cada un dels informants.

Les estratègies d'apropiació de l'immoble que vam detectar són bàsicament de dos tipus. La primera es centra més en la decoració i personalització de l'immoble, però no transforma l'estructura ni la distribució inicial del pis. La segona estratègia es caracteritza per una intervenció més agosarada i implica la remodelació de l'estructura original del pis així com l'execució de petites obres.

Una frase del Josep ens va com anell al dit per comprendre en què consistiria la primera tendència: *"Una paret no dirà res de tu però un moble sí. Sense modificar parets sempre pots estar a gust en un pis perquè el personalitzes tu"*. És a dir, que allò important d'aquesta forma d'habitar l'habitatge consistiria en l'apropiació de l'espai físic mitjançant la col·locació del mobiliari, la decoració de les parets, o la tria d'objectes personals. Una de les persones entrevistades ens va sorprendre especialment per l'explicitat de les seves paraules a l'hora de referir-se a la forma d'apropiar-se l'espai i sobretot a l'hora de definir el que significava per a ella la seva llar. Aquesta va ser la Montserrat. Citem un fragment de l'entrevista:

"He gaudit molt decorant la meva casa. M'agrada molt l'estètica. En la natura l'estètica hi és sola, tot està ordenat. Tots els objectes que hi han al menjador

els he buscat molt, i m'han costat molt temps i diners [assenyala un baròmetre]. Cada cadira d'aquestes és un sou [assenyala les cadires on estem asseguts de disseny Gaulino]. La casa ha sigut la meva distracció, perquè necessitem distraccions. I ja ho veus, aquí no hi han nens que corrin. He preferit posar diners a la casa que marxar de viatge. La casa és un lloc important per mi, m'hi sento recollida i mi passo moltes hores. La casa diu molt de la persona que hi ha al darrera. La casa cadascú se la crea a la seva imatge i semblança”.

La segona estratègia d'apropiació, detectada directament per nosaltres, és la realització de petites obres, que afecten sobretot els banys i les cuines, en els que s'han canviat les rajoles o d'altres elements. Els tracta d'un procediment ja descrit en l'article de Daniel Miller "Appropriating the state on the council state", en el qual l'autor va realitzar una observació sobre les formes d'apropiació de les cuines en pisos de protecció al nord de Londres, que, com hem dit, ens ha estat de gran inspiració en el present treball.

Veiem doncs, com en el cas de la promoció de Can Pi de Sant Cugat del Vallès, les estratègies d'alteració de la realitat física de l'immoble per part dels propietaris per tal d'adaptar-lo a les seves necessitats han estat relativament modestos: han consistit essencialment en la decoració i obres menors en els serveis (cuina i bany) dels pisos.

5.2 L'adaptació de la vida quotidiana a les condicions de l'habitatge: estabilitat, vinculació i canvi

L'apropiació de l'habitatge consistiria, com hem dit en el punt anterior, en la modificació de l'espai físic de l'immoble, però, per altra banda, l'acció d'habitar un habitatge també representa l'acció de fer ús d'aquest espai. Les funcions de la llar són similars en tots els casos, però la intensitat dels seus usos varia en funció de l'estil de vida de cada individu i de la composició de la llar. Per exemple, la Montserrat ens deia que es considera una persona molt de casa, diu que li agrada passar moltes hores a casa seva; llegint, escoltant música o preparant les classes. D'aquesta manera, la casa representa per ella un lloc de repòs. Tal i com diu també el Lluís:

"Hi ha gent que els va més bé econòmicament i s'arreglen el pis amb més diners. D'altres ho fan només per gust o per plaer personal. Sigui com sigui, el fet és que jo estic recollit a casa meva, i si cau el món m'agafarà a casa meva”.

L'obtenció d'un pis de propietat sembla que en tots els casos va significar un canvi de vida per les persones beneficiades. Com diu el Josep, el pis li va condicionar

la planificació de la seva vida. Per un costat diu que va guanyar estabilitat, però per l'altre banda diu que també va perdre certa llibertat, ja que el pis va significar també un compromís i un deute econòmic que va haver d'anar pagant al llarg d'uns anys.

Cap de les persones entrevistades ha expressat la voluntat de marxar del pis, sinó que més aviat tothom sembla disposat a quedar-s'hi per el resta de la vida. En una conversa que vam poder presenciar entre la Neus i el Juan Carlos, van dir el següent:

"Alguns veïns van marxar perquè el pis se'ls va fer petit. D'altres per fer negoci. Hi va haver-hi un moment que fer negoci semblava una obligació. Alguns han anat a viure en una casa amb piscina i tot. Però nosaltres no necessitem res més. Estem bé aquí, amb el nostre pis de protecció i unes pastes pel cafè".

De tota manera, és possible que aquestes observacions estiguin condicionades per la tria dels nostres entrevistats: es tracta en tots el casos, com hem dit, de persones d'entre 50 i 60 anys, amb la vida força estabilitzada, que travessen un període en el que la grandària del grup familiar no coneix grans modificacions. Altres, en canvi, com deia la Neus, van haver de marxar "*perquè el pis se'ls va fer petit*" (potser per l'arribada dels fills o en fer-se grans aquests). Pensem que un estudi més complet sobre l'adaptació de l'habitatge a les necessitats vitals hauria d'incloure entrevistes no només amb les persones que hi resideixen en l'actualitat sinó amb d'altres que n'han marxat. Potser llavors es posaria en evidència com el disseny d'alguns habitatges (el seu caràcter de "projecte tancat") fa difícil la seva adaptació per a l'ús dels que hi viuen.

5.3 La percepció i l'adaptació a l'entorn: dificultats inicials i millora urbanística, ascens i difuminació del sentiment comunitari

La relació dels habitants amb l'habitatge no depèn només de les característiques físiques o jurídiques d'aquest, sinó també de l'entorn on es troba. L'edifici en el que centrem el nostre estudi està situat al carrer Ildefons Cerdà al barri del Monestir de Sant Cugat, en l'extrem oriental del poble en direcció Cerdanyola. El barri de darrera del Monestir sempre ha estat considerat per la gent de Sant Cugat com una àrea perifèrica del poble. Quan es va construir aquest edifici, el barri era encara petit i sobretot hi havien les cases dels pocs immigrants andalusos i extremenys que havien arribat a la localitat. D'altra banda, davant de l'edifici hi havia una zona industrial, un escorxador i una riera. Tal i com ens descriu el Lluís:

"A darrera del Monestir era molt dur, hi havien quatre carreteres. Estàvem

rodejats de fàbriques. El barri del Monestir ha estat sempre el barri de la immigració i de la gent treballadora de Sant Cugat”.

El Ricard també ens va descriure l'entorn com una àrea urbana descuidada i mancada de serveis:

“L'entorn de l'edifici era bastant depriment. Hi havia fàbriques, un descampat i un escorxador que era bastant antihigiènic. Era una marranada, contaminava una riera que estava descoberta, feia molts mosquits. Això sí, mica en mica ho van anar urbanitzant tot, van tancar l'escorxador, les fàbriques, van tapar la riera. El parc que van construir després és molt agradable, és de qualitat.

En l'època que es van adjudicar els pisos, Sant Cugat encara no havia viscut el gran *boom* de creixement demogràfic però ja se'n començaven a notar els indicis. D'altra banda, també es començava a notar l'augment progressiu del preu de l'habitatge. En aquell moment el municipi constava amb uns 30.000 habitants, avui en dia són vora de 90.000. Per tant, a l'any 1989 Sant Cugat encara tenia en certs aspectes un aire de poble i la comunitat era suficientment petita com perquè la gent es conegués. En aquesta primera promoció d'habitatge protegit hi van accedir un bon nombre de joves del poble, molts d'ells es coneixien. Això va propiciar un bon ambient en la comunitat des del principi. Com indica el Juan Carlos:

“La primera promoció era molt casolana. Era tot gent de Sant Cugat. Molts ens coneixíem del poble. Jo anava a l'escola amb el Josep”.

Tots els entrevistats comparteixen un bon record dels primers anys de la promoció. Tal i com explicava la Neus:

“La gent que venia a viure aquí tenia molta il·lusió. La gent marxava de casa els pares o d'un lloguer més car”.

Molta de la gent que hi va anar a viure eren parelles recent casades i al cap de pocs anys van tenir criatures. Totes les persones que hem entrevistat destaquen que la comunitat va viure uns molt bon temps al principi. La gent amb fills establia relació amb els altres pares i els nens creaven un vincle molt fort entre les famílies. Com explica en Lluís:

“Ens vam trobar tots criant els nanus, amb les mateixes necessitats d'espai al carrer, amb les mateixes necessitats d'escola. Tots necessitàvem més o menys el mateix. La joventut feia unió. No era qüestió d'economia, aquí vivia gent que eren advocats, aparelladors, arquitectes, passant per obrers normals i corrents. Aquí hem conviscut tots. Això ens va arrelar molt al poble. Abans vivíem al

carrer major i estàvem integrats, però aquí va ser diferent, vam fer molta comunitat, fèiem arrossos tots plegats”.

Aquest vincle es va anar difuminant a mesura que els fills i els pares es van anar fent grans. D'altra banda, el municipi de Sant Cugat va patir un fort creixement i es va convertir en una ciutat amb un perfil social diferent al poble que havia estat. El nivell de renda mitjana de la població es va incrementar i això va repercutir progressivament en el preu del comerç i també de l'habitatge. El Lluís reconeix que viure a Sant Cugat no sempre és fàcil per la gent amb menys capacitat adquisitiva:

El poble és molt car, a vegades també per nosaltres. Recordo cap a l'any 1997 anàvem a comprar al mercat vell de Rubí que era més barat que no pas a Sant Cugat, això ho feia molta gent. Jo em considero del Sant Cugat dels pobres.

La relació dels residents en la promoció de Can Pi amb el seu entorn urbà es va veure doncs inicialment molt condicionada per la imatge i les mancances urbanístiques del barri on es troba ubicada. Tanmateix, la progressiva millora de l'entorn i la desaparició d'algunes activitats molestes han fet que la majoria dels veïns entrevistats considerin de forma positiva l'espai on viuen, tot i el progressiu encariment de les condicions de vida al municipi. El veïnat va conèixer un moment d'especial integració en els primers anys, sobretot per la relació creada a partir de l'educació i el lleure dels nens. Posteriorment, amb el procés d'envelliment dels residents, aquesta relació ha anat perdent intensitat. Les diferents etapes del cicle domèstic tenen, doncs, la capacitat de propiciar o debilitar les identifications col·lectives amb l'habitatge i el seu entorn socioespacial.

5.4 La importància del règim de tinença i la condició d'habitatge protegit: conviccions generals i estratègies personals

El tema del règim de tinença era justament un dels que ens interessava més des de bon principi. Tot el nostre treball de camp ha estat realitzat amb persones que posseeixen un habitatge, inicialment protegit, de propietat. Per tant, un dels nostres objectius era valorar quina importància tenia aquest aspecte a l'hora d'entendre la relació que establien els entrevistats amb el seu habitatge.

En primer lloc, les opinions sobre l'habitatge de propietat varien entre dos factors. Tots els entrevistats valoren positivament que es construeixi habitatge protegit, llevat que no tots estan d'acord en que l'habitatge protegit hagi de ser necessàriament de propietat. Per altra banda, malgrat i no fer-se explícita en tots els casos, quasi tots els entrevistats consideraven que les condicions legals que implica

l'habitatge de protecció no garanteixen plenament la sensació de tenir un habitatge de propietat, ja que el preu de revenda era en el seu inici taxat per la constructora ProCugat. A això es referia el Josep en aquest comentari:

"El handicap del pis de protecció es que sinó l'alliberes de la càrrega de protecció oficial no el pots vendre mai a preu de mercat, sempre has de passar pel filtre de que la promotora te'l compri o no".

Una de les particularitats d'aquesta promoció és que molts dels pisos es van poder alliberar al cap de deu anys. Tal i com ens va explicar el Lluís, aquesta normativa va estar derogada però ells van ser unes de les últimes persones que van poder alliberar pisos de protecció oficial. Això sí, hagueren de fer un llarg procés de tràmits burocràtics i hagueren de tornar part de les subvencions i els impostos que havien deixat de pagar. Segons el Lluís, alliberar el pis li va costar 250.000 pessetes. Juan Carlos, en canvi, es va mostrar crític davant d'aquesta acció, tot i que ell també va aprofitar per alliberar el seu pis. En una de les entrevistes ens va dir:

"Vam comprar el pis per tota la vida. Un pis de protecció oficial ha de ser sempre de protecció, les clàusules han de ser per vida, per lo bo i per lo dolent. No pot ser que el cap d'uns anys de comprar-lo en puguis fer un negoci".

L'opinió del Ricard també semblava contrària als projectes de promoció d'habitatge protegit de compra: "A Espanya tenim mentalitat de pobre i per això tot és de propietat. S'hauria d'haver fet habitatge de protecció de lloguer". El Lluís també coincideix amb en Ricard, i opina que l'habitatge protegit de lloguer s'hauria de fer en condicions dignes i amb contractes de llarga durada:

"ProCugat està construint molt poca propietat i molt lloguer. Però amb contractes de 5 anys. Perdoni? Dels 25 als 30 puc viure de lloguer, però dels 35 als 40 no, perquè tindrè nanus. Amb 5 anys i fora, això no pot ser. T'estan dient, quan la joventut s'emancipa s'ha d'ajudar. Però amb 5 anys no t'has pogut fer una vida, continues visquen amb la mateixa precarietat o pitjor. El que no volen és cremar el lloguer privat, si fan un lloguer públic de cara i ulls ho acabaran ensorrant".

Anteriorment a l'adquisició de l'habitatge de propietat, quasi la majoria dels entrevistats havien viscut en habitatges de lloguer. Per tant, van poder fer comparacions sobre els avantatges i desavantatges de les dues modalitats de tinença. Alguns dels entrevistats, com el Josep, van dir que el lloguer dóna més llibertat, i que la decisió/preferència de tenir o no tenir habitatge en propietat depèn de cadascú, ja que, si pagues el lloguer, en certa manera el pis et pertany. De tots els comentaris,

vam destacar el del Lluís, sobre la seva percepció de la propietat:

"Jo mai he donat valor a la propietat, li donava valor a la casa perquè és el meu racó, el meu refugi, és casa meua. No és el fet de tenir-ho perquè té un valor x, sinó perquè això es lo meu. Els meus pares van morir els dos de lloguer. Tota la seva vida van viure de lloguer. Ells només estaven angoixats perquè els farien fora, al poble mai els hi havia passat. Al poble sabien que mai es quedarien al carrer. Sempre hi haurà una pallissa on es podrien quedar. En el poble no hi ha el mateix sentiment de propietat".

Veiem doncs que, tot i que els entrevistats valoren majoritàriament de forma positiva la promoció d'habitatge protegit i comprenen el fet que aquest estigui vinculat a regulacions específiques, tots ells han cercat d'obtenir l'habitatge en propietat i lliure de limitacions de venda. L'alliberament del règim d'habitatge protegit i l'assoliment de la plena propietat sobre l'habitatge ha estat doncs una de les estratègies d'apropiació de l'habitatge seguides per la majoria dels entrevistats. Les connotacions comuns del fet de viure en habitatge públic o privat, en règim de compra o de lloguer, semblen haver condicionat de manera clara, doncs, el comportament dels residents a l'hora d'establir i modificar la seva relació jurídica amb l'habitatge on viuen.

6. Conclusions

En aquest treball hem analitzat la qüestió de l'apropiació de l'habitatge per part dels seus ocupants a partir de quatre preguntes de recerca. Vegem ara, per concloure, quines son les respostes que, una vegada fet el treball de camp i analitzats els seus resultats, podem donar a cadascuna d'elles.

En primer lloc, les motivacions principals de la sol·licitud de l'habitatge van ser bàsicament tres: les facilitats econòmiques, l'accés a la propietat i la possibilitat d'emancipar-se respecte situacions residencials anteriors. La majoria dels entrevistats, tot i la presència d'alguna veu crítica, coincideixen en destacar la "sorpresa" per les bones condicions de l'habitatge rebut. La realitat, doncs, en aquest cas, sembla haver-se adequat a les aspiracions i necessitats dels residents.

Com hem pogut veure en aquest estudi, les estratègies d'apropiació de l'habitatge han estat principalment quatre: l'alteració de la realitat física de l'habitatge, l'adaptació de la vida quotidiana en aquest espai, la relació dels residents amb els veïns i l'entorn urbà i, finalment, en l'àmbit jurídic, l'alliberament de la condició de protecció oficial del pis. En el capítol anterior, cadascuna d'aquestes

estratègies ha estat analitzada a partir dels resultats del treball de camp. A mode de conclusió, aquí sintetitzarem la informació més rellevant.

1. Les estratègies d'alteració de la realitat física de l'immoble per part dels propietaris per tal d'adaptar-lo a les seves necessitats han estat relativament modestes: han consistit essencialment en la decoració i obres menors en els serveis (cuina i bany) dels pisos.

2. L'ús quotidià de l'habitatge ha estat una altra de les formes d'apropiació. En principi, sembla que els entrevistats no hagin patit especials dificultats per desenvolupar-hi els recorreguts vitals durant més de 25 anys. De tota manera, pensem que un estudi més complert sobre l'adaptació de l'habitatge a les necessitats vitals hauria d'incloure entrevistes no només amb les persones que hi resideixen en l'actualitat sinó a d'altres que n'han marxat. Potser llavors es posaria en evidència com el disseny d'alguns habitatges (el seu caràcter de "projecte tancat") fa difícil la seva adaptació per a l'ús dels que hi viuen.

3. La relació dels residents en la promoció de Can Pi amb el seu entorn urbà es va veure inicialment molt condicionada per la imatge negativa i les mancances urbanístiques del barri on es troba ubicada. La progressiva millora de l'entorn i la desaparició d'algunes activitats molestes han fet que la majoria dels veïns entrevistats considerin de forma positiva l'espai on viuen, tot i el progressiu encariment de les condicions de vida al municipi. El veïnat va conèixer un moment d'especial integració en els primers anys, sobretot per la relació creada a partir de l'educació i el lleure dels nens. Posteriorment, amb el procés d'envelliment dels residents, aquesta relació ha anat perdent intensitat.

4. Tot i que els entrevistats valoren majoritàriament de forma positiva la promoció d'habitatge protegit i comprenen el fet que aquest estigui vinculat a regulacions específiques, la majoria ha cercat d'obtenir l'habitatge en propietat i lliure de limitacions de venda. La transformació de la relació jurídica amb l'habitatge ha estat, doncs, una altra forma d'apropiació, i no pas de menor importància.

Així, si retornem a les nostres hipòtesis inicials, podem considerar-les confirmades en el sentit següent:

a) La distància entre les aspiracions dels residents i la realitat de l'habitatge fa que aquests hagin d'adoptar diverses estratègies a l'hora de fer-se'l seu com a espai de vida.

b) Aquestes estratègies inclouen tant l'alteració de la realitat física de l'immoble com l'adaptació de la vida quotidiana a les condicions d'aquests.

Un cop reafirmades les hipòtesis de la recerca, cal apuntar futures línies de recerca que complementin el present estudi. En primer lloc, creiem que seria molt interessant poder elaborar un treball de camp similar al que aquí hem proposat en un context de d'habitatges de mercat lliure. Així es podria comprovar si el règim de protecció oficial de propietat condiciona unes formes d'apropiació particulars i diferenciades de la resta. En segon lloc, seria també interessant de comparar les formes d'apropiació de l'habitatge en el context del règim de protecció de lloguer, on segurament podríem descobrir altres formes de relació dels residents amb l'habitatge. Proponem, doncs, una recerca que permeti comparar la relació dels individus amb l'habitatge en funció de les variables relatives al tipus i durada del règim de tinença (lloguer, compra), tant en el context del mercat lliure com en l'habitatge de protecció.

7. Referències bibliogràfiques

- BOURDIEU, Pierre (2000); *Las estructuras sociales de la economía*. Bracelona: Editorial Anagrama. [2003]
- BURRIEL, Eugenio (2008); "La 'década prodigiosa' del urbanismo español (1997-2006)", a *Scripta Nova. Revista electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, vol. XII, 270.
- DONAT, Carles (2010); "L'habitatge a la regió metropolitana de Barcelona. 1995-2006", a *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 51, (p. 44-61).
- DONAT, Carles (2012); "La incidencia de las dinámicas demográficas en las necesidades residenciales y en la oferta de vivienda en la Región Metropolitana de Barcelona", a *Ciudad y Territorio. Estudios Territoriales*, vol. XLIV, 174 (p. 689-705).
- ENGELS, Friedrich (1872); *The Housing Question*, Publishing society of Foreign Workers <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1872/housing-question/>
- HALL, Peter (2001); *Cities of Tomorrow. An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century*, Oxford, Blackwell (502 p.).
- HAVEL, J.E. (1957); *Habitat y vivienda*, Buenos Aires. Editorial Universidad de Buenos Aires. [1977]
- JOVER, Agustí (1992); "Breu incursió en els problemes de l'habitatge", a *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 9 (p. 11-14).
- MARTINEZ VEIGA, Ubaldo (1999) *Pobreza segregación y exclusión espacial: La vivienda de los inmigrantes extranjeros en España*. Barcelona, Icaria, Institut Català d'antropologia.
- MILLER, Daniel (1987) *Material Culture and Mass Consumption*. Oxford, Basil Blackwell.
- MILLER, Daniel (1988) "Appropriating the state on the counicle estate", Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland. *Man, New Series*, Vol. 23, No. 2 (Jun. 1988), pp. 353-372
- SENNETT, Richard (2014); *L'espai públic. Un sistema obert, un procés inacabat*, Barcelona, Arcàdia (61 p.)
- TRILLA, Carme (2001); *La política d'habitatge des d'una perspectiva europea comparada*. Barcelona: Fundació la Caixa (202 p.).
- UN-HABITAT (2010); *El Derecho a una vivienda adecuada, Naciones Unidas, Derechos Humanos*, Oficina de alto comisionado para los derechos humanos, ONU habitat. Folleto informativo Num. 21 (Rev. 1)

8. Annex I:

Material etnogràfic

Entrevistes realitzades:

Neus: 12 de febrer de 2015 i 16 de març de 2015

Josep: 23 de març de 2015

Juan Carlos: 23 de març de 2015

Ricard: 23 de març de 2015

Montserrat: 9 d'abril de 2015

Lluís: 9 d'abril de 2015

Annex II:

Descriptors persones entrevistades:

Neus: 60 anys. Va viure a la Pobla de Segur fins els 18 anys quan va baixar a estudiar a Sabadell. És va llicenciar en Història i va començar a exercir coma professora de secundària. Va viure amb la seva parella a diverses cases de la Floresta i Valldoreix, i va tenir un fill. El pis de protecció oficial li va permetre emancipar-se de la seva parella i guanyar autonomia per ella i el seu fill. Actualment està jubilada i el seu fill fa anys que va marxar de casa.

Josep: 55 anys. Originari de Sant Cugat, va viure amb els seus pares fins els 30 anys. Quan va obtenir el pis de protecció, va marxar de casa i es va casar. Poc després va tenir dos filles. Ha treballat tota la vida d'assalariat al sector del metall a Sant Cugat, però des de fa 2 anys està a l'atur. Té el projecte de començar una empresa d'eficiència energètica. L'habitatge protegit li va permetre comprar un pis al poble, d'altre manera diu que hauria d'haver viscut de lloguer.

Juan Carlos: 53 anys. Casa els seus pares estava a la Carretera de la Rebassada, allà és va criar. El mateix moment que es va casar va obtenir el pis de protecció. Tant ell com la seva dona van optar a la convocatòria, ell va ser el primer que van seleccionar de tota la promoció. Ha tingut diverses feines, però des de fa anys treballa a la indústria de l'etiquetatge. És una de les persones que més treballa per la comunitat de veïns, ha sigut durant molt temps el president. Dedica el seu temps lliure al ciclisme de carretera. Té una filla de 20 anys.

Ricard: 52 anys. Va néixer a Barcelona i es va mudar a Sant Cugat quan tenia 10 anys a la casa d'estiu que tenia la família. Es va presentar a la convocatòria juntament amb el seu germà i la seva germana. Ell no va ser seleccionat, però va anar a viure al pis que li havia tocat al seu germà i que estava en desús. És la persona que més descontentament ha expressat respecte a la promoció i critica la qualitat del pis. Actualment no treballa, tot i que em va dir que tenia una feina. És solter i no té fills. Una de les persones entrevistades em va dir que provenia d'una família adinerada.

Montserrat: 59 anys. Nascuda a Calella de la Costa. Va viure fins els 14 anys a Flaçà on el seu pare treballava en una fàbrica. Després la família es va traslladar a Mataró per raons de feina, i després a Sant Cugat, els seus pares sempre van viure de

lloguer. Ella va estudiar Biologia i va començar a exercir com a professora de secundària en diversos instituts de tot Catalunya. Va obtenir el pis de protecció, tot i ser una de les persones que tenia menys punts. Diu que aquesta promoció li va salvar la vida, sinó no hagués pogut pagar un pis. Ha dedicat molt temps i diners en la decoració de la seva llar, fins el punt de convertir-se en una de les seves principals preocupacions. És soltera i no té fills. Actualment treballa en un institut de Rubí.

Lluís: 60 anys. És originari d'Arbeca (Lleida). Ell i la seva dona quan es van casar van a anar a viure a Sant Cugat per buscar feina. Van llogar durant 15 anys, fins que es van assabentar de l'oferta d'habitatge protegit. Van ser els últims a accedir en aquesta promoció. Es considera immigrant i diu que pertany al Sant Cugat dels pobres. També es considera afortunat d'haver pogut comprar un pis de protecció.